

Het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel en bescherming van slachtoffers

François Kristen

1. Inleiding

Het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel van artikel 1 Sr geldt als hoeksteen van ons strafrecht.¹ Het beginsel heeft drie uitwerkingen. In de eerste plaats fundeert en bepaalt het beginsel strafrechtelijke aansprakelijkheid doordat het voorschrijft dat '[G]een feit is strafbaar dan uit kracht van een daaraan voorafgegane wettelijke strafbepaling', aldus artikel 1 lid 1 Sr.

Wanneer door de wetgever op juiste wijze invulling aan deze deelnorm van *nullum crimen* van het legaliteitsbeginsel is gegeven, legitimeert het beginsel in de tweede plaats het overheidsoptreden om die strafrechtelijke aansprakelijkheid te verwezenlijken. Doordat er een vermoeden (of aanwijzing) is ontstaan dat een bepaald strafbaar feit is begaan, kan de overheid strafvorderlijke bevoegdheden tegen burgers aanwenden.

In de derde plaats biedt het beginsel bescherming aan burgers tegen onrechtmatig overheidsoptreden. Wanneer bijvoorbeeld een rechter een andere en/of zwaardere straf oplegt dan waarin de strafbepaling voorziet, dan biedt de deelnorm *nulla poena* bescherming.

In de jaren 1970-1980 is de betekenis van het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel tegen de achtergrond van wetgevingstechnische, beleidsmatige, jurisprudentiële en maatschappelijke ontwikkelingen in de rechtswetenschap in twijfel getrokken.² Bij de aanvaarding van zijn benoeming tot hoogleraar straf(proces)recht aan (wat tegenwoordig heet) Tilburg University heeft Marc Groenhuijsen zich op goede gronden

1 Groenhuijsen 1987, p. 10; Kristen 2010, p. 231, 238. Vgl. ook Groenhuijsen & Kristen 2001, p. 331; De Hullu 2018, p. 85.

2 Groenhuijsen 1987, p. 10-12, 15-23.

hiertegen gekeerd. In zijn oratie *Straf en wet* uit 1987 heeft hij na een bespreking van de bedoelde ontwikkelingen met een beargumenteerd betoog een lans gebroken voor het materieelstrafrechtelijke legaliteitsbeginsel. Dat beginsel heeft anno 1987 nog steeds betekenis; er komt aan het beginsel zelfs meer betekenis toe. Marc voegt daartoe de (strafrechts-)theoretisch gestoelde nieuwe concepten van basis-legitimiteit en diepte-legitimiteit aan het denkkader over het beginsel toe.³

Het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel heeft Marc sedertdien niet losgelaten. Na zijn oratie heeft hij er meermalen over gepubliceerd, waaronder onze gezamenlijke bijdrage over het bepaaldheidsgebod als een van de uitingen van onze plezierige samenwerking.⁴ In het wetenschappelijke en het maatschappelijke veld kennen velen in binnen- en buitenland Marc evenwel vooral voor zijn massieve inzet voor de positie van slachtoffers van strafbare feiten in het straf(proces)recht. Het zijn deze twee thema's die ik graag met elkaar in verband breng door te onderzoeken of het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel en zijn grondslagen ruimte bieden voor de nadrukkelijker erkenning van het perspectief van bescherming van (potentiële) slachtoffers van strafbare feiten. Die vraag is mijns inziens onvermijdelijk op de agenda gezet door een aantal ontwikkelingen in relatie tot bescherming van (potentiële) slachtoffers van strafbare feiten.

2. Ontwikkelingen in relatie tot slachtoffers

2.1 Beleidsmatige en wetgevingstechnische aandacht voor (potentiële) slachtoffers

Slachtoffers van strafbare feiten krijgen in toenemende mate beleidsmatige en wetgevingstechnische aandacht. Er is beleid vastgesteld dat erop gericht is via het strafrecht (potentiële) slachtoffers bescherming te bieden en hen een positie in de strafrechtspleging te geven.⁵ De nadruk is daarbij vanaf 2018 gelegd op de bejegening van slachtoffers, de positie van het slachtoffer in de strafvordering en het schadeverhaal.⁶ Aan bescherming van slachtoffers door strafbepalingen wordt in het

³ Groenhuijsen 1987, p. 50-62.

⁴ Groenhuijsen & Kristen 2001.

⁵ Zie o.m. het visiedocument Ministerie van Veiligheid en Justitie, *Recht doen aan slachtoffers*, Den Haag 2013, bijlage bij *Kamerstukken II 2012/13*, 33552, nr. 3, en de Meerjarenagenda slachtofferbeleid 2018-2021, *Kamerstukken II 2017/18*, 33552, nr. 43.

⁶ Zie *Kamerstukken II 2017/18*, 33552, nr. 43, p. 1-2.

visiedocument 'Recht doen aan slachtoffers noch in de Meerjarenagenda slachtofferbeleid 2018–2021' aandacht besteed. Niettemin biedt dit een context voor een aanstonds te bespreken wetgevingstechnische ontwikkeling.

2.2 *Preventief strafrecht*

Om te voorkomen dat burgers slachtoffer worden van onrechtmatig gedrag van een ander, heeft de wetgever zijn toevlucht genomen tot strafbepalingen die gedragingen strafbaar stellen die nog niet hebben geleid tot de daadwerkelijke aantasting van (persoonlijke) rechten en vrijheden en andere rechtsgoederen. Het gaat dan om verboden gedrag dat in de tijd en/of functioneel gezien voorafgaat aan de daadwerkelijke aantasting van deze uiteindelijke rechtsgoederen.⁷ Aldus kan via het strafrecht worden voorkomen dat burgers slachtoffer worden. Dergelijke strafbepalingen rekenen wij tot het preventief strafrecht.⁸

Een goed voorbeeld levert de strafbaarstelling van *grooming*, artikel 248e Sr. Deze strafbepaling beoogt te voorkomen dat een minderjarige slachtoffer wordt van seksueel misbruik door strafrechtelijke aansprakelijkheid te kunnen vestigen reeds voordat van een daadwerkelijke ontmoeting tussen dader en minderjarige sprake is. Artikel 248e Sr verbiedt namelijk het via digitale media en/of communicatiediensten voorstellen van een ontmoeting met een minderjarige met het oog op, kort gezegd, seksueel misbruik van die minderjarige. Op deze wijze kan de strafvorderlijke overheid optreden voordat de dader daadwerkelijk seksueel misbruik pleegt met de minderjarige. Daarmee kan worden voorkomen dat de minderjarige slachtoffer wordt van een zedenmisdrijf.⁹

2.3 *Failure to report and failure to prevent offences*

Voorals in het bijzonder strafrecht is naast de strafbepalingen van het preventief strafrecht een andere categorie van strafbare feiten tot ontwikkeling gekomen die uiteindelijk de aantasting van rechtsgoederen moeten voorkomen en daarmee moeten verhinderen dat burgers slachtoffer worden. Het gaat dan volgens mij om drie soorten strafrechtelijk gehandhaafde verplichtingen die ook aan elkaar kunnen zijn geschakeld:

7 Met het vaststellen van een strafbepaling die behoort tot het preventief strafrecht, is het in gevaar brengen of bedreigen van dergelijke rechtsgoederen op zichzelf ook een door het strafrecht beschermd rechtsgoed geworden.

8 Zie met vele verwijzingen, Borgers 2007, p. 9-10, 14-15.

9 Zie *Kamerstukken II* 2008/09, 31810, 3, p. 1, 6-7.

- 1) verplichtingen tot het vastleggen en/of het doorgeven van bepaalde informatie aan een toezichthouder ten behoeve van handhaving van bepaalde (dikwijls materiële) normen. Een voorbeeld is de plicht voor banken tot het verrichten van cliëntonderzoek ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme alvorens een zakelijke relatie met een cliënt wordt aangegaan of een transactie wordt uitgevoerd.¹⁰ Deze plicht beoogt de integriteit van het financiële stelsel te bewaken, en moet daarmee uiteindelijk voorkomen dat burgers en samenleving slachtoffer worden van witwassen en terrorisme.

- 2) verplichtingen tot het tot stand brengen en in stand houden van een bepaalde situatie of organisatie. Een voorbeeld is de plicht voor effecten uitgevende instellingen om een lijst van insiders vast te stellen, bij te houden en desgevraagd te verstrekken aan de toezichthouder. Die insiders zijn personen binnen de eigen organisatie of die werkzaam zijn voor de uitgevende instelling en toegang hebben tot voorwetenschap. De uitgevende instelling moet er tevens voor zorgen dat die insiders op de hoogte zijn van de verbodsbepalingen van handel met voorwetenschap en het wederrechtelijk doorgeven van voorwetenschap en daarop gestelde sancties.¹¹ Dit scherpt insiders het bestaan van deze verbodsbepalingen in, en vereenvoudigt voor de toezichthouder de detectie van overtredingen daarvan. Die kan vervolgens overgaan tot handhaving, en daarmee ofwel marktmisbruik voorkomen, ofwel marktmisbruik zelf sanctioneren door punitieve bestuurlijke boetes ofwel marktmisbruik laten sanctioneren door vervolging door het Openbaar Ministerie. Dat dient de algemene doelstellingen van het beschermen van het goed functioneren van de financiële markten en het beschermen van beleggers.¹²

- 3) verplichtingen tot het melden van (mogelijke) incidenten, zijnde (dreigende) aantastingen van bepaalde (dikwijls materiële) normen.

10 Art. 5 lid 1 jo. art. 3 Wwft, waarbij niet naleving daarvan een economisch delict is, zie art. 1 onder 2 WED. Zie verder Snijder-Kuipers & Van Liere 2019, p. 218-219.

11 Art. 18 leden 1 en 2 Verordening (EU) nr. 596/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 16 april 2014 betreffende marktmisbruik (Verordening marktmisbruik) en houdende intrekking van Richtlijn 2003/6/EG van het Europees Parlement en de Raad en Richtlijnen 2003/124, 2003/125/EG en 2004/72/EG van de Commissie, *PbEU* 2014, L 173/1. Overtreding van deze verplichtingen is een economisch delict, zie art. 1 sub 2 WED. Zie ook Ploeger & De Casseres 2018, p. 167-176.

12 Zie overwegingen 56-57 preambule Verordening Marktmisbruik.

Een voorbeeld is de meldingsplicht voor degene die een inrichting drijft om een ongewoon voorval te melden aan het vergunningverlenende bestuursorgaan (of een ander bij de wet aangewezen orgaan) van artikel 17.2 leden 1 en 2 Wet milieubeheer.¹³ Bij ongewone voorvallen gaat het om gebeurtenissen binnen een inrichting die afwijken van normale bedrijfsactiviteiten en die leiden tot (dreigende) schade aan het milieu buiten de inrichting, denk aan lekkages of andere calamiteiten.¹⁴

Uit deze drie categorieën blijkt dat van bepaalde normadressaten wordt verlangd dat zij bepaald gedrag laten zien met het oog op het voorkomen van uiteindelijk aantasting van bepaalde rechtsgoederen. Die rechtsgoederen kunnen rechten en vrijheden van concrete individuen zijn, maar het lijkt vaker te gaan om abstracte groepen van personen (lees: potentiële slachtoffers) of maatschappelijke belangen. Het gedrag dat de normadressaten van de hier bedoelde verplichtingen moeten laten zien, staat evenwel los van de (dreigende) aantasting van de rechtsgoederen. Wanneer die normadressaten in dat gedrag falen, levert dat een strafbaar feit op. Dat strafbaar feit dient een ander rechtsgoed, zoals een administratief belang of het belang van de overheid om zicht te houden op belastende activiteiten en daar toezicht op uit te kunnen oefenen.¹⁵ Het gaat derhalve om ‘failure to report and failure to prevent offences’.¹⁶ Deze delicten moeten mijns inziens worden onderscheiden van strafbepalingen die we gebruikelijk rekenen tot het preventief strafrecht (zie paragraaf 2.2). Vaak komen de hiervoor onderscheiden verplichtingen voort uit verordeningen of richtlijnen van de Europese Unie; dat geldt in elk geval voor alle hiervoor gegeven voorbeelden.

2.4 Positieve verplichtingen

Op basis van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM) heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens het leerstuk van de positieve verplichtingen ontwikkeld dat steunt op de gedachte van het bieden van bescherming aan slachtoffers van mensenrechtenschendingen.¹⁷ Uit de rijke rechtspraak van het EHRM over positieve verplichtingen bespreek ik hier de zaak *Öneryıldiz/Turkije*.

13 Dit is een economisch delict, zie art. 1a sub 2 WED.

14 Zie Maas-Cooymans & Ebben 2013, p. 136-137.

15 Zie voor art. 17.2 Wmb: Hendriks 2010, II.2.2.

16 Ashworth 2018, p. 357-358.

17 Zie reeds o.m. Van Kempen 2008, p. 11, 13-16, 25-40.

In deze zaak waren bij een ontploffing als gevolg van lekkend methaan-gas en de daaropvolgende aardverschuiving op een vuilnisbelt in Turkije 39 doden gevallen. Het EHRM nam op basis van artikel 2 EVRM verschillende positieve verplichtingen aan, waaronder die tot het vaststellen van een wettelijk en bestuurlijk kader gericht op het effectief afschrikken van bedreigingen van het recht op leven. Dat kader moet voorschriften bevatten ten aanzien van vergunningverlening, oprichting, werking, veiligheid van inrichtingen waarin gevaarlijke industriële activiteiten plaatsvinden die levensbedreigend kunnen zijn, alsmede het toezicht daarop. Bij dodelijke slachtoffers als gevolg van gebeurtenissen die onder de verantwoordelijkheid van de overheid vallen, bestaat tevens de plicht tot strafbaarstelling van het gedrag dat inbreuk maakt op art. 2 EVRM. De overheid moet hier een adequate respons kunnen geven en dat verlangt een 'effective judicial system'.¹⁸ Uit de toepassing van deze positieve verplichting in de zaak zelf volgt dat die strafbaarstelling niet beperkt mag zijn tot kortgezegd een onderdeel van de gebeurtenissen, maar dat moet worden gestraft voor een delict dat het recht op leven beschermt.¹⁹ Daarmee laat het EHRM enerzijds ruimte voor welk strafbaar feit wordt vervolgd, maar stelt het tegelijkertijd eisen aan de (omschrijving van de) verboden gedraging van dat strafbare feit en de daarop gestelde straffen.

2.5 Europese Unie en de Europese rechtsruimte

Met de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 is de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten nadrukkelijk op de beleidsagenda van de Europese Unie komen te staan en zijn aan de Unie expliciete bevoegdheden toebedeeld om maatregelen op het gebied van het strafrecht te nemen ter bescherming van slachtoffers. Dit past binnen het streven van de Unie om een Europese rechtsruimte van vrijheid, veiligheid en recht tot stand te brengen waarbinnen burgers een hoog niveau van veiligheid dient te worden geboden (zie art. 3 lid 2 VEU en art. 67 VWEU).

Om deze Europese rechtsruimte te realiseren bevat het Verdrag van Lissabon rechtsgrondslagen die mogelijkheden bieden om bij richtlijn minimumvoorschriften te stellen voor strafbaarstellingen en sancties. Artikel 83 lid 1 VWEU is een dergelijke rechtsgrondslag en wijst daarbij specifiek strafbare feiten aan met een oriëntatie op bescherming van slachtoffers, namelijk terrorisme, mensenhandel en seksuele uitbuiting

¹⁸ EHRM 30 november 2005, 48939/99, par. 71-73, 89-94, 101.

¹⁹ Ibidem, par. 116-118.

van vrouwen en kinderen. Daar kan wellicht in de huidige tijd aan worden toegevoegd computercriminaliteit waar burgers direct slachtoffer van worden. Ook de open rechtsgrondslag van artikel 83 lid 2 VWEU biedt ruimte voor het nemen van dergelijke maatregelen, zolang die nodig zijn voor de doeltreffende uitvoering van een beleid waarop de EU harmonisatiemaatregelen heeft vastgesteld. Van deze rechtsgrondslagen maakt de Unie gebruik en zijn diverse richtlijnen aangenomen die lidstaten verplichten belangen van (potentiële) slachtoffers via strafbaarstellingen te beschermen.²⁰

2.6 Internationale verplichtingen

Het internationale recht kent verdragen waarin lidstaten wordt verplicht bepaald gedrag strafbaar te stellen en waarbij soms dan ook wordt beschreven om welk gedrag het gaat. Dergelijke strafbaarstellingen strekken tot bescherming van bepaalde groepen slachtoffers. Een voorbeeld levert het Verdrag van Lanzarote dat ter bescherming van kinderen verplicht tot het vaststellen van strafbepalingen inzake seksueel misbruik, kinderpornografie en grooming.²¹

De bovenstaande schets laat zien dat het beleidsmatige, wetgevings-technische en jurisprudentiële ontwikkelingen betreft. Zij behoren daarmee tot dezelfde categorieën van ontwikkelingen die Marc in zijn oratie bracht tot het laten herlichten van de betekenis van het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel (zie paragraaf 1). Thans geven de geschetste ontwikkelingen aanleiding tot de vraag of een of meer van de klassieke grondslagen van het beginsel ruimte bieden voor een herijking die een nadrukkelijker erkenning van het perspectief van bescherming van (potentiële) slachtoffers behelst.

3. Grondslagen van het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel

In het denken over het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel heeft decennialang het perspectief van de verdachte en de rechtsstaat voorop gestaan. Dit blijkt uit de bespreking van de klassieke, historisch

²⁰ Zie bijvoorbeeld Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad, *PbEU* 2011, L 101/1. Zie voorts de richtlijnen die ten grondslag liggen aan de in par. 2.3 besproken strafbepalingen.

²¹ Zie art. 18-23 'Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse', *Trb.* 2008/58.

gewortelde argumenten die aan het materieelstrafrechtelijke legaliteitsbeginsel ten grondslag liggen in de oratie van Marc.²² Zij behelzen kortweg het volgende:²³

- Het *schuldgezichtspunt* volgens welk men alleen kan worden gestraft als men wist of kon weten dat zijn gedrag verboden was en dat verlangt dat er een aan de gedraging voorafgaande wettelijke strafbepaling bestaat.²⁴
- Het *wetsbegrip* vereist dat er sprake is van een algemene regel in de vorm van een wettelijke strafbepaling die herhaalbaar toepasbaar is op (abstracte groepen van) burgers en waarbij die strafbepaling niet met terugwerkende kracht wordt toegepast.²⁵
- Het *mensbeeld* dat aan ons strafrecht ten grondslag ligt en uitgaat van de autonome, individuele en rationele mens die vrij zijn gedachten en gedragingen kan bepalen. Is een bepaalde gedraging verboden in een wettelijke strafbepaling, dan kan deze mens zelf in vrijheid bepalen of hij zich al dan niet houdt aan de strafwet en zich bij het niet-naleven van de strafwet blootstelt aan strafvorderlijk overheidsoptreden en vervolgens strafrechtelijk aansprakelijk kan worden gesteld.²⁶
- De *strafdoelen* van vergelding, generale preventie, speciale preventie en reparatie door rechtsherstel²⁷ verlangen dat de straf vooraf bij de burger bekend moet zijn, zodat hij weet wat juridische en feitelijke consequenties kunnen zijn van zijn verboden gedrag. Dat zou hem moeten bewegen tot normconform gedrag.²⁸ Om de strafdoelen te kunnen verwezenlijken verlangt het legaliteitsbeginsel dat de strafbedreiging – de aanduiding van de soort en de hoogte van strafrechtelijke sancties die voor een bepaald strafbaar feit kunnen worden opgelegd – vooraf in de wet is bepaald en onder welke condities die strafrechtelijke sancties kunnen worden opgelegd. Ook vergt het legaliteitsbeginsel dat de rechter zich bij de straftoemeting houdt aan het wettelijke sanctiestelsel.

22 Groenhuijsen 1987, p. 26-31.

23 Onderstaande beschrijving steunt op Kristen 2019, p. 401-408.

24 Groenhuijsen 1987, p. 26; Nan 2011, p. 79, 241-242; De Hullu 2018, p. 86.

25 Groenhuijsen 1987, p. 26-27.

26 Zie Smidt & Smidt 1891, I, p. 364-365; Peters 1966, p. 152-154; Groenhuijsen 1987, p. 28; Altena-Davidsen 2016, p. 40-41; Kelk & De Jong 2016, p. 102-103, 238-240; De Hullu 2018, p. 86.

27 Zie over strafrechtstheorieën en strafdoelen o.m. Kelk & De Jong 2016, p. 18-37.

28 Groenhuijsen 1987, p. 29.

- In de *rechtsstaatgedachte* oefent de overheid publieke macht uit. De democratisch gelegitimeerde wetgever legt vooraf in wettelijke regels vast wanneer en onder welke voorwaarden de uitvoerende macht (politie en Openbaar Ministerie) jegens burgers mag optreden. Daartoe stelt de wetgever bepaald gedrag strafbaar. Daarmee verschaft de overheid zich de bevoegdheid om degene die dat gedrag verricht daarvoor strafrechtelijk aansprakelijk te stellen en te sanctioneren. In aansluiting daarop moet de wetgever de uitvoerende macht (politie en Openbaar Ministerie) strafvorderlijke instrumenten ter beschikking stellen om de strafrechtelijke aansprakelijkheid te effectueren. Die bevoegdheden maken inbreuk op burgerlijke rechten en vrijheden. In deze verticale relatie tussen overheid en burger is het overheids-handelen genormeerd door rechtsregels en beginselen. De rechter of de officier van justitie velst het oordeel over schuld of onschuld van de verdachte en bepaalt de oplegging van strafrechtelijke sancties die eveneens vooraf bij wet zijn geregeld. Aan verdachte en zijn raadsman zijn rechten toegekend voor de bescherming en de verdediging van zijn positie. Dit is het rechtsbeschermingsverschaffende grondschema van onze rechtsstaat dat uitgaat van de machtenscheiding.²⁹
- In een rechtsstaat hebben burgers rechten en vrijheden. Die geven burgers een bepaalde vrijheid om zelf hun doen en laten te bepalen en daarmee invulling te geven aan hun leven in samenhang met anderen. Burgers hebben daarmee ten opzichte van de overheid een eigen sfeer waarin zij zich kunnen ontplooien. Dit is het *vrijheidsbegrip*. Deze vrijheid moet worden beschermd tegen burgers die inbreuk maken op andermans rechten en vrijheden en aldus schade toebrengen aan anderen (het schadebeginsel). Hier vindt een (dreigende) aantasting van rechtsgoederen plaats. De wetgever kan die rechtsgoederen strafrechtelijk beschermen door het gedrag dat deze rechtsgoederen aantast of dreigt aan te tasten strafbaar te stellen. Doordat de wet wordt gegeven door de democratisch gelegitimeerde wetgever hebben burgers via het wetgevingsproces invloed kunnen uitoefenen op de inhoud van de strafbaarstellingen. Vanwege de algemene werking die voortvloeit uit het wetsbegrip hebben burgers zichzelf gebonden aan die strafbaarstellingen. Wanneer zich een heel stelsel aan strafbaarstellingen heeft ontwikkeld, dan heeft de burger de vrijheid om al datgene te doen en te laten dat niet door de strafwet is verboden (het negatief rechtsprincipe). Tegelijkertijd biedt dit de burger bescherming tegen

²⁹ Groenhuijsen 1987, p. 30; Kelk & De Jong 2016, p. 100-102; De Hullu 2018, p. 86.

strafvorderlijk overheidsoptreden. Het legaliteitsbeginsel beschermt derhalve de vrijheden van burgers.³⁰

- De *rechtszekerheid* raakt de eerdergenoemde grondslagen. Die worden ondermijnd wanneer de burger na het begaan van zijn gedraging die valt onder een vooraf vastgestelde wettelijke strafbepaling wordt geconfronteerd met wijzigingen ten nadele in zijn situatie als gevolg van veranderingen in wetgeving of een *contra legem* toepassing. Voor hem is niet langer voorzienbaar welke rechtsgevolgen aan zijn gedrag kunnen worden verbonden. De voorspelbaarheid van het overheids-optreden neemt af. De burger wordt daarmee blootgesteld aan willekeurige vervolging, berechting en bestraffing. Het rechtszekerheidsbeginsel verlangt dat hij hiertegen wordt beschermd.³¹

Uit het samenstel van grondslagen volgt dat het legaliteitsbeginsel enerzijds alle burgers beschermt tegen de overheid en hen ruimte geeft hun rechten en vrijheden uit te oefenen, ook ten opzichte van elkaar. Anderzijds maakt het legaliteitsbeginsel een instrumentele inzet van het strafrecht mogelijk. De overheid kan door het strafbaar stellen van bepaalde gedragingen sturing geven aan het gedrag van haar burgers, daarmee bepaalde rechtsgoederen beschermen en de samenleving op een bepaalde wijze inrichten.³²

Het perspectief van bescherming van (potentiële) slachtoffers van strafbare feiten zoals tot uitdrukking komt in de in paragraaf 2 geschetste ontwikkelingen laat zich naar mijn mening bij slechts twee van de genoemde grondslagen inpassen. De andere grondslagen hebben een exclusieve oriëntatie op de burger als verdachte respectievelijk dader (het schuldgezichtspunt, het mensbeeld en de strafdoelen) of de rechtsstaat (het wetsbegrip en de rechtsstaatgedachte).

In de eerste plaats laat het vrijheidsbegrip ruimte voor het perspectief van bescherming van (potentiële) slachtoffers. Burgers moeten rechten en vrijheden kunnen genieten en daarin niet worden belemmerd door wederrechtelijke inbreuken van andere burgers op die rechten en vrijheden. Het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel draagt daartoe bij

30 Vgl. Groenhuijsen 1987, p. 31.

31 Groenhuijsen 1987, p. 31; Nan 2011, p. 79-80; Altena-Davidsen 2016, p. 41-44; De Hullu 2018, p. 86, 112.

32 Peters 1966, p. 18-20, 152-154, 210; Groenhuijsen 1987, p. 28-29; Groenhuijsen & Kristen 2001, p. 332; Kelk & De Jong 2016, p. 100-101; De Hullu 2018, p. 86, 94.

door strafbaarstelling van dergelijke inbreuken of dreigende inbreuken. Het bestaan van een strafbaarstelling merkt de burger aan als potentieel slachtoffer en maakt hem tot concreet slachtoffer van dat strafbare feit, indien dat feit wordt begaan.

In de tweede plaats kan de rechtszekerheid het perspectief van bescherming van (potentiële) slachtoffers van strafbare feiten insluiten. Dat is in de literatuur reeds onderkend.³³ Dit volgt mijns inziens uit de positionering van de rechtszekerheid ten opzichte van de andere grondslagen. Die worden ondermijnd als wordt getornd aan de rechtszekerheid. Tegelijkertijd toont de rechtszekerheid, sterker dan het vrijheidsbegrip, de (klassieke) oriëntatie op de verdachte. Wellicht past het perspectief van bescherming van (potentiële) slachtoffers dan toch iets minder bij de rechtszekerheid. In elk geval krijgt de rechtszekerheid hierdoor naar mijn smaak een iets andere kleur. De belangen van bepaalde personen, de (potentiële) slachtoffers, gaan doorklinken. De ontwikkeling van de positieve verplichtingen biedt hiervan een goede illustratie (zie paragraaf 2.4), al zie ik het ook terug bij preventief strafrecht, Unierecht en internationale verplichtingen (paragrafen 2.2, 2.5-2.6). De rechtszekerheid gaat zich meer individualiseren.

4. Afsluiting

Marc Groenhuijsen heeft als hoogleraar straf(proces)recht op indrukwekkende wijze school gemaakt. Hij heeft het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel herijkt; zijn oratie *Straf en wet* is tijdloos. Hij heeft zijn wijze van beoefening van de strafrechtswetenschap doorgegeven.³⁴ Hij heeft mij en anderen in beweging gezet te blijven nadenken over het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel. Dat bracht mij ertoe om, in navolging van Marc, ontwikkelingen in relatie tot slachtoffers en het legaliteitsbeginsel in kaart te brengen en vervolgens te beoordelen of de klassieke grondslagen van het legaliteitsbeginsel het betrekkelijk nieuwe perspectief van bescherming van (potentiële) slachtoffers van strafbare feiten kunnen accommoderen.

Aangehaalde literatuur

J.G.H. Altena-Davidsen, *Het legaliteitsbeginsel en de doorwerking van Europees recht in het Nederlandse materiële strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2016.

³³ Altena-Davidsen 2016, p. 44 en De Hullu 2018, p. 112. Zie ook Kristen 2019, p. 406-408.

³⁴ Vgl. Groenhuijsen 1987, p. 39-43, over de strafrechtswetenschap.

- A. Ashworth, 'A new generation of omissions offences?', *Criminal Law Review* 2018, p. 354-364.
- M.J. Borgers, *De vlucht naar voren*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2007.
- M.S. Groenhuijsen, *Straf en wet*, Arnhem: Gouda Quint 1987.
- M.S. Groenhuijsen & F.G.H. Kristen, 'Het Bestimmtheitsgebot bepaald', *DD* 2001, p. 330-346.
- L.E.M. Hendriks, *Milieustrafrecht* (Studiepockets Strafrecht, nr. 29), Deventer: Kluwer 2010.
- J. de Hullu, *Materieel strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2018.
- C. Kelk & F. de Jong, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2016.
- P.H.P.H.M.C. van Kempen, *Repressie door mensenrechten*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2008.
- F.G.H. Kristen, 'Ontwikkeling van het legaliteitsbeginsel tot hoeksteen van het publiekrecht. Het legaliteitsbeginsel in het strafrecht', in: R. Schutgens e.a. (red.), *Canon van het Recht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2010, p. 231-238.
- F.G.H. Kristen, 'Het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel in het bijzonder strafrecht', in: F.G.H. Kristen e.a. (red.), *Bijzonder strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2019, p. 399-448.
- M.M.C. Maas-Cooymans & B. Ebben, 'Het melden van ongewone voorvallen', *Tijdschrift voor Omgevingsrecht* 2013, p. 134-142.
- J.S. Nan, *Het lex certa-beginsel*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2011.
- A.A.G. Peters, *Opzet en schuld in het strafrecht*, Deventer: Kluwer 1966.
- B. Snijder-Kuipers & E. van Liere, 'De Wet ter voorkoming van witwassen en financiering van terrorisme', in: F.G.H. Kristen e.a. (red.), *Bijzonder strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2019, p. 207-247.
- P.N. Ploeger & I.A. de Casseres, 'Insiderlijsten en andere preventieve maatregelen', in: D.R. Doorenbos e.a. (red.), *Handboek Marktmisbruik*, Deventer: Wolters Kluwer 2018, p. 167-184.
- H.J. Smidt & J.W. Smidt, *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht*, Deel I, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1891.